
NEZAVISNOST IZBLIZA

Predrag Malbaša

This paper draws attention to numerous obstacles and challenges that the true Montenegrin political and intellectual elite had to face so that the citizens of Montenegro would finally in the Referendum of 2006 support the idea of independent and internationally recognised Montenegro. In the year when we celebrate this important jubilee we should remember the year of 1991, the newspaper articles and forgotten political statements. Only through an objective analysis of not so distant past can we more realistically perceive the present of Montenegro and the not so small number of political and economic challenges that we shall inevitably have to face in the course of the Euro-Atlantic accession process.

I

Na ekranu gledam ozarena lica Filipa Vujanovića, Svetozara Marovića, Miška Vukovića, Predraga Boškovića, Ranka Krivokapića, Ferhata Dinoše... Među okupljenim građanima u zgradi Vlade, sjede mnoga poznata lica iz javnog života Crne Gore, bivši generali, publicisti, aktivisti i mnogi drugi. Te večeri 21. maja 2006. godine i ja se osjećam ponosno, pomoćnik sam Ministra kulture, dio sam izvršne vlasti i pripadam pobjedničkom bloku. I ne samo to, ideja samostalne, međunarodno priznate Crne Gore, koju sam skromno ali od početka 90-ih godina, bezrezervno i iskreno podržavao, konačno je ostvarena. Nikada mi se nisu dopadali događaji koji obiluju nacionalnim

nabojem i patriotskom patetikom, ali te noći sve izgleda tako normalno i prirodno, „pravda je zadovoljena“.

Milo Đukanović, saopštava rezultate referenduma i kaže: *To znači da smo u odnosu na konkurentski blok, osvojili nešto oko 45 hiljada glasova više.* Dok se Đukanović, izuzetno smireno za važnost trenutka, zahvaljuje svim građanima i posebno saradnicima iz političkog bloka, prisutni ga često prekidaju povcima *E viva Montenegro.* Uz gromoglasan aplauz on čestita Srbiji obnovu državnosti i poziva građane da se u slavlju koje slijedi ponašaju dostojanstveno.

A kako je sve počelo, da li formiranjem rimske provincije Prevalis, naseljavanjem Slovena, arhontom Petrom, Balšićima, Oktoihom Prvoglasnikom, Zakonikom Sv. Petra, Berlinskim kongresom, Božićnim ili Trinajstojulskim ustankom, 1991. godine, ili možda osnivanjem Liberalnog saveza Crne Gore.

II

Dok su početkom 20. vijeka, evropski narodi otvarali dilemu u kakvoj državi žele da žive, stanovnici Crne Gore, neprirodno i nepravdano imali su dilemu u kojoj državi treba da žive. Umjesto dijaloga da li da žive u monarhiji, apsolutizmu, parlamentarizmu, kapitalizmu ili komunizmu, oni su se dijelili po pitanju da li treba živjeti u Crnoj Gori, Srbiji ili Jugoslaviji. Zagovornici zajednice, nisu marili za državu, već je ona trebala da bude zalag i poklon višim nacionalnim interesima. Srpska Sparta je trebala da nestane, jer je to bio interes Srpske Atine, a politička samostalnost Crne Gore, za koju se zalagao jedan dio stanovništva smatrala se potpuno neopravdanom. Godine koje su dolazile i odlazile, donijele su i nove teze. Rijetki javni zagovornici ideje o političkoj samostalnosti Crne Gore, pre-rastali su, u očima drugih, prvo u izdajnike srpstva, a zatim i u izdajnike vjere i nacije, izrode i otpadnike. Nisu to uvijek bile ovako teške riječi i kvalifikacije, ali je nesporna i lako dokaziva

činjenica, da se Kraljevina Jugoslavija, tokom svog postojanja, brutalno i osvetnički ponašala prema zagovornicima samostalne Crne Gore. Iako se Kraljevina Jugoslavija, doživljala kao garant sigurnosti i napretka dominantnih nacija Srba, Hrvata i Slovenaca, vrijeme je pokazalo da Slovenci, a posebno Hrvati nisu bili presrećni svojim položajem u ovoj državi.

Socijalistička Jugoslavija je, opet, nudila sigurnost i napredak Muslimanima, Makedoncima, Crnogorcima, ali se broj nezadovoljnih, odmah nakon Titove smrti naglo uvećao. Svojim položajem u Jugoslaviji, sada su pored Albanaca, bili nezadovoljni i Srbi i Hrvati i Slovenci. Nije tu pomoglo ni višestranačje, demokratija, privatni kapital i sloboda medija. Niko nije bio sretan svojim položajem.

Kraj 20. vijeka, donio je brojne promjene na Balkanu. Jugoslovenski narodi nisu se najbolje snašli ili su pogrešno shvatili, koje im sve blagodeti donosi demokratija. Promjena političkog i ekonomskog okvira nije bila dovoljna. Najčešće pitanje koje se otvaralo u svim bivšim Jugoslovenskim republikama bilo je pitanje državnog okvira. Crnogorsko pitanje, odnosno državno uređenje Crne Gore, kao pitanje skoro pa se nije ni postavljalo, uvijek se podrazumjevajući, da je njena budućnost u zajednici sa Srbijom konstanta koja se ne dovodi u pitanje. Kao da je taj njen položaj, bio za sva vremena zakovan Podgoričkom skupštinom i upečatljivim govorom njenog potpredsjednika Sava Fatića. On je tada 27. novembra 1918. godine, na *Velikoj narodnoj skupštini* izgovorio čuvene riječi: *Ja vas molim, gospodo, da stavimo na stranu istoriju Crne Gore. Što se pak tiče njezine političke istorije, ja je dijelim na dva dijela: na do juče i od juče. Mi više nijesmo Crnogorci nego Srbi.*

Svjesno ili nesvjesno, prenebregavala se nacionalna, vjerska i ideološka heterogenost Crne Gore. Tek ponegdje, skromno i više slučajno, ili ponekad kao taktička ali nikako ozbiljna prijetnja Beogradu, mogla se pomenuti mogućnost, da se politička

samostalnost i skladan život u Crnoj Gori, jedino mogu ostvariti državnom nezavisnošću. Realno gledano, stvoriti ambijent da nakon bezbrojnih historijskih sukoba, različiti identiteti imaju istu ideju o državnoj budućnosti bilo je nezamislivo. U velikom spektru političkih partija, mešetara, idealista, naivaca, smutljivaca i provokatora, vojnih lica, bivših saradnika UDBe i novih aktivista, pojavili su se pojedinci i partije koji su ovu ideju pokušali da predoče crnogorskim građanima. Prvi iz prvih redova, cetinjanin Slavko Perović, preuzeo je nezahvalnu ulogu da bude frontmen ove ideje, odnosno politički lider Liberalnog saveza Crne Gore.

Ideja samostalne Crne Gore, nije našla svog partnera u aktuelnoj vlasti, odnosno reformisanoj Komunističkoj partiji, koja je u tom vremenu promjenila naziv u Demokratsku partiju socijalista. Ideja samostalne Crne Gore, prvo se lukavo, a zatim kroz nezapamćenu medijsku manipulaciju, predstavljala kao projekat crnogorskih nacionalista, ustaša, mudžahedina i iredentista, potpomognut stranim obavještajnim službama, uz uplitanje centara moći iz Vatikana i Vašingtona. Golgota koju su u javnom životu preživljavali crnogorski liberali, prije svega Slavko Perović i književnik Jevrem Brković, nije obeshrabrila i neke mlade crnogorske intelektualce da kroz Reformske snage, a kasnije kroz svoje političke partije, ponesu teret čuvanja i realizacije projekta obnove državnosti.

III

Koliko je ovu ideju bilo teško predočiti crnogorskoj javnosti i građanima, najslikovitije pokazuju tekstovi iz, tada državnog, štampanog medija „Pobjede“. Najveći dio ovih tekstova, sakupio je i obradio historičar Živko Andrijašević, u svojoj knjizi *Nacrt za ideologiju jedne vlasti*, koja je objavljena u Baru 1999. godine. U knjizi su prikupljeni i prezentovani tekstovi političkog sadržaja, iz dnevnog lista „Pobjeda“ objavljeni tokom

1991. godine, a koji je trebalo da kreiraju dominantan stav o političkoj, državnoj i nacionalnoj budućnosti Crne Gore. Ukoliko se isključi mogućnost da je uređivačka politika „Pobjede“ u tom vremenu, vođena samostalno i da su predmetni tekstovi rezultat profesionalnog rada zaposlenih novinara, postavlja se pitanje pod čijom su se direktivom pisali i objavljivali ovi i njima slični tekstovi. Nezavisno od odgovora, činjenica je da je „Pobjeda“ u tom vremenu bila državni list, pa direktnu odgovornost za ovaj novinarski opus snosi tadašnja aktuelna vlast, tačnije novo rukovodstvo Saveza komunista Crne Gore, od juna 1991. godine, Demokratska partija socijalista.

IV

Početak januara, „Pobjeda“ razgovara sa sekretarom Predsjedništva Saveza komunista Crne Gore, Milom Đukanovićem, koji se osvrnuo na upravo završene izbore. Naša obaveza, rezolutan je Đukanović *neće biti svakodnevno demantovanje neistina koje lansira opozicija*, i nastavlja, *pažnju treba podariti biračima, građanima Crne Gore, za čiju dobrobit Savez komunista neće štedjeti trud*. Što se tiče „Pobjede“ stvari stoje sasvim drugačije. Nije mogla proći nedelja dana a da se jedan tekst, najčeće vickastog naslova, ne posveti nekom opozicionom lideru ili političkom subjektu iz korpusa zagovornika nezavisne Crne Gore. U moru materijala, ovdje će biti prezentovano samo par slikovitih primjera iz već pomenute i ovdje citirane knjige istoričara Živka Andrijaševića.*

* U ovom radu korištenje materijal iz knjige Živka Andrijaševića, Nacrt za ideologiju jedne vlasti. Materijal je izdvojen i grupisan na način kako bi se kroz izvorna dokumeta prvog reda, ukazalo na ogroman napor, koji je morao biti uložen, da bi građani obnovili državnost Crne Gore, čiji jubilej 10 godišnjicu obilježavamo.

Tako su u jednom od januarskih brojeva u tekstu „Nepodnošljiva lakoća izmišljanja“ tema bili „Sto posto Crnogorci“. *„Nimalo nije prijatno baviti se temom stoprocentnog crnogorstva, te kuge, koja više ne izaziva srdžbu, pa ni gađenje. Ali izaziva dosadu, od gluparenja najopasnijih podrivača svega što je Crna Gora značila u istoriji i što još uvijek može značiti, poslije brozomore i ostalih zala koja su je razarala. Od „liberosa“ i „federosa“ koji bi trebalo, kako insistiraju na samobitnosti, da se nacionalno izjašnjavaju kao Lifei (Li+Fe), ili možda ponajbolje kao „mauzolejci“. Autor u nastavku teksta kaže „Pošto su im gosti, najbrojniji na autokefalnoj badnjoj večeri bili Šiptari i Muslimani iz adekvatne im „kaste“, valja očekivati da će sledećeg puta zajedno u Ulcinju ili Rožajama zatražiti autokefalnost Džamije, jer i od tuda treba zaštititi državu Crnu Goru. Pošto je ipak riječ o bivšim komunistima, januarski ih pozdravljam, uz iskreno priznanje da za njihove teme više nemam vremena ni volje. Akrepa sam sa stola udaljio u korpu“.*

Tokom februara 1991. godine, Pobjeda je dosta prostora posvetila snimku o ilegalnom naoružavanju u Hrvatskoj, a posebno pominjanju „Crnogorca Perovića“. U tekstu „Kame i mandarine“, novinar ostavlja mogućnost da Slavko Perović, možda ustašama i nije obećao naoružane vojnike ali je za HDZ (Hrvatsku demokratsku zajednicu), mnogo uradio u Crnoj Gori. A i ako nije, poentira novinar, *„nije loše da Slavko Perović osjeti dio onog maltretiranja, što ga od njega i njegovih sledbenika na Cetinju doživljavaju vladike Srpske pravoslavne crkve“.*

Ova afera probudila je patriotizam građana, pa je u pismima čitalaca 7. februara, pod naslovom „Pripitajte malo narod“, objavljeno otvoreno pismo jednog čitaoca upućeno Savezu reformskih snaga za Crnu Goru. Pored ostalog čitalac podsjeća „reformatore“: *„Reći lošu riječ za dobre ljude velika je greška, a kazati dobru riječ za rđave i loše ljude, zločin je višeg stila“.*

Imam pravo, nastavlja on, „*da slobodno mislim i da vam kažem. Vi smišljeno pomažete rušenju Jugoslavije!*“ podsjećajući da je Slavko Perović „*poljubio šahovnicu, krvavu ustašku zastavu*“. Na kraju pisma, slijedi i zaključak: „*Ko god misli da će moći da manipuliše sa Crnogorcima, grdno će se prevariti*“.

Nakon što su od strane Saveza reformskih snaga, Pobjedi upućeni prigovori na profesionalnost, građani su se ponovo oglasili. U pismu „*Kalašnjikovi i demokratija*“, objavljenog 9. februara, stoji: „*Dragi reformisti, nemojte se ljutiti na Pobjedu, jer ovo što pišem ja i stotine drugih, nije stvar Pobjede, nego nas, koji svoje želje hoćemo da izražavamo preko ono malo prostora koji je posvećen čitaocima*“.

Redovno pisanje Pobjede o domaći izdajnicima, podstaklo je jednog Cetinjanina, da napiše esej o stranim plaćenicima, pod naslovom „*Plaćenici kam vam u dom*“, da bi nekoliko dana kasnije 24. marta u otvorenom pismu „*reformistima*“, od strane jednog građanina, poslat dobronamjerni savjet: „*Ugledajte se, zato, na ostale stranačke vođe, Kilibardu, Babića, Karadžića i Vujoševića koji se zalažu za svoj narod, dok vi lipsavate za tuđi račun*“.

Pobjeda je tih dana kao „*kopiju tuđih originala*“, označila Deklaraciju Liberalnog saveza o suverenosti Crne Gore. Bila je to deklaracija kojom se predlagalo da Crna Gora proglasi svoju suverenost u slučaju da se Jugoslavija raspadne. Deklaracija je predviđala da se tek nakon proglašavanja suverenosti, može odlučivati o eventualnom udruživanju sa nekom od jugoslovenskih republika. „*Dokle će se ovom nesrećnom narodu kao njegovu vlastito pismo, poturati tuđi rukopis i tuđe nakane*“, smatrajući pod tim tuđim i lažnim upravo Deklaraciju Liberalnog saveza.

I tokom sledećeg mjeseca, Pobjeda nastavlja da objavljuje tekstone i pisma čitalaca koji obiluju govorom mržnje i manjkom tolerancije. Tako je 6. aprila, u rublici pisma čitalaca osvanuo faksimil telegrama čitaoca iz Bara, koji Vladi Crne Gore, nudi

konkretan predlog u odnosu na dolazak crnogorskih državljana iz Albanije i humano preseljenje političkih neistomišljenika. On predlaže princip reciprociteta na način da se svi „sto posto Crnogorci“ nasele na područje Vrake, „*čime bi se omogućio uspješan razvoj Velike Albanije*“.

Slikovit primjer diskreditacije suverenističke političke elite, predstavlja vijest da je Slavko Perović zajedno sa Jevremom Brkovićem i još nekim „*sto posto Crnogorcima*“, otputovao u Zagreb specijalnim Tuđmanovim avionom. Nakon reagovanja Perovića, novinar Pobjede je pojasnio, da nije toliko ni važno kojim su avionom putovali, već činjenica da su „*te večeri u Zagreb odnijeli slavnu crnogorsku zastavu sa Vučijeg dola, jedno od najveći crnogorskih, ne zaboravimo i srpskih znamenja, naroda koji su tobože predstavljali. Ima li veće tragedije za jedan narod, za njegovu istoriju i budućnost, od „prisajedinjenja“, njegove slavne zastave hrvatskoj „šahovnici*“?

Tokom aprila, u Skupštini Crne Gore vođena je rasprava o javnim glasilima čiji je osnivač država. Tom prilikom tadašnji predsjednik Vlade, Milo Đukanović iznosi sledeći stav: „*Daleko je od toga da se Pobjeda i RTV Crne Gore mogu amnestirati od grešaka*“. Đukanović greške u uređivačkoj politici ovih medija nije smatrao kao zlu namjeru već kao rezultat „*demokratskog sazrijevanja*“. On nastavlja: „*a naspram stalnih napada na Pobjedu od strane opozicije stoji argument o rastu tiraža, i taj kvalitet se mora cijeniti*“. Na ovo izlaganje nadovezao se glavni i odgovorni urednik Pobjede, takođe prisutan na sjednici riječima: „*Pobjeda je već duže vrijeme na udaru jednog dijela opozicije, zapravo njenih lidera. Razlog za to je, jer im ne odgovara istina*“ i poentira: „*A svi ovi napadi na list nijesu borba za istinu, već borba za vlast*“.

Nakon skupštinske rasprave u Pobjedi je objavljen tekst pod nazivom „*Liberalizacija laži*“. Novinar Pobjede osvrće se na pisanje Monitora i stranačkog glasila Liberal, u kojem iznoseći

svoje prijetnje, zapravo pokazuje koji izvori informacija su mu u tom vremnu bili dostupni. On kaže: „Šta bi bilo da Pobjeda o ovim Liberal-novinarima i njihovim poslodavcima objelodani, recimo, imena nekih bliskih predaka, koji su decenijama bili na platnim spiskovima UDB-e? Za ofitanje ušiju, u kojima su bile ugrađene baterije sa dugim trajanjem, dobijali su ne malo para“.

U tom vremenu, Pobjeda često objavljuje i pisma čitalaca, koji su uznemireni i isprovocirani, boravkom grupe Crnogoraca u Zagreb, istima slali brojne javne poruke. Od „dobronamjernih“ tipa „separatisti kuda srljate“ do vrlo zanimljivih molbi: „Zamolio bih grupu intelektualaca da se jave ministru policije Bulatoviću, da im izda pasaporte da mogu da pođu da pronađu kraljevinu, da se ovdje više ne vraćajui da nas ne uznemiravaju. Nek ne remete program i obnovu, trud svih prijatelja ove zemlje i ove naše domovine“.

Početak maja, jedan od čitalaca, poslanicima iz Saveza reformskih snaga poručuje: „vidite li, njima ne vidjeli“, a drugi pojašnjava: „Mi Crnogorci vučemo lozu od Srba, pa bilo to nekome milo ili ne. Tu lozu vučemo mi Crnogorci, sve tri vjeroispovjesti, i pravoslavci, i muhamedanci, i rimokatolici“.

Ono što je za opozicione lidere tog vremena moglo biti utješno, jeste činjenica da nisu samo oni bili na meti Pobjede, već svi oni koji u tom vremenu nisu podržavali atuelnu politiku crnogorskog i srpskog režima. Tako je novinar Pobjede, a nakon najava iz Amerike, o mogućim finansijskim sankcijama prema Srbiji i Crnoj Gori, Predsjedniku Amerike, jasno i glasno poručio: „Đžoržu Bušu bi bilo pametnije i korisnije da umjesto mahanja finansijskom batinom po gladnom ali prkosnom balkanskom turu, kondiciju stiče na uobičajni način džogiranjem. Srce mu, i bez nas muku muči sa aritmijom, a i Barbara ima suviše godina za nove avanture“.

Kako su politička dešavanja u Jugoslaviji postajala sve komplikovanija, a sukobi u Hrvatskoj sve žešći, tako su zagovornici

ideje nezavisne Crne Gore, dobijali sve više kritika u javnosti. Glavna meta napada bio je Slavko Perović, a matrica optužbi prema njemu kretala se uglavnom kroz formu pisama uzbuđenih građana, od tretiranja njegovog psihičkog stanja, njegove vojne sposobnosti, privrženosti Šiptarima i Ustašama, do saučesništva u perfidnim zavjerama stranih službi, a za čije poslove prima apanaže. Najčešće poruke koje su Peroviću bile upućene išle su od toga da mu ne treba dati prostora u javnom životu, jer njegovi stavovi iritiraju stanovništvo i kvare idilu, pa do jasnih poruka, da bi i za njega i za Crnu Goru bilo najbolje, da pređe preko Debelog brijega u Hrvatsku i pođe kod onoga za koga u stvari radi.

Ponovna rasprava o javnim glasilima, koja se tokom maja 1991. godine, vodila u Crnogorskom parlamentu, ponovo je pokazala da vlast nema primjedbi na rad Pobjede, a tadašnji ministar za informisanje u Vladi Crne Gore, iznio je i svoja zapažanja o slobodi štampe. On je djelovanje opozicije zapravo doživio kao napad na nezavisan rad medija naglašavajući: *„Pravo na mišljenje nije samo privilegija političkih stranaka, već svih građana, pa i sredstava informisanja. Do pune afirmacije vlastite istine, odnosno pogleda na neka pitanja, ne može se u demokratskom društvu dolaziti pritiscima, a naročito ne pritiscima na sredstva informisanja“.*

Ipak najčešće i najžešće kritike prema suverenistički nastrojenim političarima dolazile su iz redova Demokratske Partije Socijalista i njenih lidera Bulatovića, Đukanovića i Marovića. Tako je takođe tokom maja mjeseca, u svojoj redovnoj kolumni ponedjeljkom, Svetozar Marović, objavio esej pod nazivom „Sloboda štampe“. U svom tekstu Marović kaže: *„sloboda štampe garant je slobode mišljenja, bez kojeg nema ni slobode štampe“.* Bulatović je one koji predlažu nekakve Deklaracije o suverenosti, a primaju instrukcije iz Zagreba i Sarajeva, nazvao umišljenim spasiocima Crne Gore.

Iako danas najveći dio ovih i ovakvih izjava djeluje u najmanju ruku smiješno, ali i tužno, u tom vremenu ratnih previranja ove poruke i skoro pa pozivi na linč, prezentovani ne u privatnom, stranačkom već državnom mediju mogli su izazvati neslućene posledice.

Pored pojedinačnih, u Pobjedi su bila jako popularna i pisma grupa građana. U jednom takvom, tokom juna mjeseca 1991. godine, Liberalna partija je ocjenjena kao najveća sramota za Crnu Goru, a njen rad smatran zločinačkim: „*Zar nije sramota od pojedinaca i Liberalnog saveza, Perovića i Brkovića i drugih da izjavljuju da Crnogorci nijesu Srbi, već da je Crna Gora okupirana od Srbije 1918. godine. Ovo je najstrašnija uvreda za Crnogorce, sramna i izdajnička*“. Zabrinuta za turističku sezonu, koja samo što nije počela, ova grupa građana, iz tadašnjeg Titograda u finalu svog pisma poručuje: „*Ovim putem opominjeo nadležne organe i turističke organizacije da povedu kontrolu o ponašanju liberala koji podrivaju Crnu Goru i njenu slogu...Sramota je što liberali sve nanose Crnoj Gori i Crnogorcima kao naciji. Neće nas začuditi ako ljudi počnu toljagama da ih gone. Od postanka Crne Gore nijedan Crnogorac nije ovakvu sramotu nanosio Crnogorcima kao što to čini sadašnji Liberalni savez... Ponovo urgiramo da se povede kontrola nad članovima Liberalnog saveza Crne Gore, bar od sada do završetka turističke sezone, da ne pukne bruka u Crnoj Gori...Posebno dodajemo, postupci Jevrema Brkovića su ili ludački ili fašisoidni*“.

Vjerovatno vrhunac novinarsko-političkog neukusa i primitivizma predstavlja reportaža „To mu nećemo oprostiti“, koju je Pobjeda objavila krajem juna. Ovaj tekst sa nad naslovom „Perovići o Slavku Peroviću“ koncipiran je tako da se Perovićevi brastvenici o njemu i o njegovoj politici izjasne, na kako je ispalo najgori mogući način. U reportaži se pored ostalog navodi: „*U želji da čitaocima prezentiramo skicu za portret*

ovog, bez sumnje, bizarnog učesnika na aktuelnoj političkoj sceni, razgovari smo juče sa njegovim plemenicima u Rudinama, Trešnjevju i Cucima“. Tako jedan bradstvenik, koji je inače i predsjednik izborne komisije iz Podbožura kaže: „Slavko je ovdje dobio dva glasa. Glasale su ga dvije babe, ne zato što su cijenile njegovu politiku, već što su vidjele prezime Perović, pa ga zaokružile“. Rođak nastavlja: „Kao narodni guslar prošao sam cijelu Evropu. Gdje god sam sreo čovjeka iz ovog našeg podneblja, pitao me što mi je po rodu Slavko. E, nije mi ništa pa da mi ga je sto puta majka rodila“ i završava: „Poručujem mu da se mi Perovići iz Rudina od njega odričemo“. Drugi sagovornik, takođe Slavkov prezimenjak, još je eksplicitniji u svojim stavovima: „Stidim se od njega pred svakim bratom Srbinom... Dođe vrijeme da se svaka rđa bavi politikom“ i na kraju mu prisjećajući se riječi jednog svog slavnog pretka poručuje: „A što bi ti na to reka tvoj Perović Stevan Cuca, prezreo bi te i na tebe puca..“ I treći Slavkov „rodjak“, kratko, jasno i javno, a preko novinara Pobjede poručuje Slavku Peroviću: „Bilo bi mu bolje da se batali te rabote, koja mu ne ide od ruke i da nas ne bruka po svijetu. To mu nikada nećemo oprostiti. On za nas nije više Perović“.

I tako dalje, i tako dalje, iz mjeseca u mjesec, grupa studenata iz Beograda, revoltirani radnik, penzioneri, student iz Bijelog Polja, koji se brine zbog postojanja neolatinaša (Reformskih snaga) u crnogorskom parlametnu i raduje se njihovoj skoroj političkoj sahrani, iznoseći najbanalnije i najprimitivnije kvalifikacije. Pobjeda ovakva pisma, tekstove i komentare redovno objavljuje, a nadležni organi u njima, ne primjećuju ni trunku govora mržnje ili bića krivičnog djela, da ne govorimo o povredi časti i ugleda.

Jedno od pisama čitalaca koje se mora pomenuti je i pismo 47 čitateljki iz Pavinog Polja. One su nakon nemilih scena i sukoba ispred Cetinjskog manastira 12. jula, sjele i zajednički se

obratile crnogorskim građanima. U njihovom obraćanju koje je Pobjeda, naravno objavila, između ostalog stoji: „*Znano nam je ko su bojovnici, čiju pamet zapljuskuju i hrane vjetrovi sa Kaptola.... Mi potpisane žene, opominjemo Slavka Perovića da se autokefalnost ne dobija u parlamentu.... Čudu se ne možemo načuditi da Jevrem Brković i dalje prima nacionalnu penziju. Zar mu nije dosta što ga plaćaju Rugova, Tuđman, Kučan*“.

Ovakvi tekstovi su kroz personifikaciju Slavka Perovića i Jevrema Brkovića, zapravo predstavljali organizovan i smišljen napad na suverenistički pokret u Crnoj Gori. Ne samo na ideju o obnovi crnogorske državnosti, već i na pomisao o samobitnosti Crnogoraca, postojanje crnogorskog jezika i crnogorske crkve, te na negiranje crnogorske nacije, koja je prihvatljiva samo u slučaju da se odmah naglasi da je to izdanak ili varijacija srpskog etnosa. I ne samo to, ovakvi tekstovi i njihov sadržaj, predstavljali su, kroz pisma građana poništenje čojstva, kao jedne od osobine na koju je ovaj narod često ponosan. Nedostatak kontrole da se slabiji zaštiti od jačeg, bio je priprema za dubrovačku avanturu koja je crnogorsko čojstvo ali i junaštvo stavila pred velikim izazovom.

Krajem septembra otpočeo je i oružani sukob na crnogorsko-hrvatskoj granici, ili kako su u Pobjedi voljeli da napišu administrativnoj granici. Nije to bio njihov izum ili novinarska sloboda, već zvaničan stav predsjednika Predsjedništva Crne Gore, Momira Bulatovića, koji je tih dana osvrćući se na stvaranje države Hrvatske, zaključio da stvaranje te nove države treba, u prvom redu da pokrene pitanje korekcije postojećih republičkih granica. Otvaranje sukoba na teritoriji Dubrovnika, odnosno Hrvatske, i praktično uključivanja Crne Gore u oružani sukob na prostoru bivše Jugoslavije, političkom životu Crne Gore dalo je novu dimenziju. Ta nova dimenzija su prije svega, ljudske žrtve, prolivena krv na obje strane, što je u javnosti još više pojačalo nacionalni i patriotski naboj. Početak novih

političkih sukoba u Crnoj Gori, započet je obraćanjem predsjednika Vlade Mila Đukanovića, koji se u svom izlaganju posebno osvrnuo na one koji se za ovaj „Rat za Mir“ izvinjavaju. Đukanović kaže: „*A znamo ko su oni koji pišu pisma izvinjenja ambasadama i traže od njih spasenje, od navodno, fašističke vlasti u Crnoj Gori i brojni drugi koji ovu nesreću, što nam se događa, pokušavaju da iskoriste za svoje prizemne, niske ciljeve i da, na mala vrata poprave svoje izborne neuspjehe i izliječe svoje komplekse. Sačuvaj bože, ovaj dobri narod takvih ljudi, i eventualne mogućnosti, da bilo kada i u bilo kom dijelu, odlučuju o sudbini Crne Gore i njenih građana*“.

Na vanrednoj sjednici Predsjedništva i Vlade Crne Gore, govorio je i generalni sekretar DPSa, Svetozar Marović. On je objasnio da je u postojećem trenutku, mir jedino moguće obezbjeđiti ratom i završio izlaganje riječima: „*Nekih puta je potrebno zlo staviti pod kontrolu većom snagom i većom moći. Naš narod ima svoje pamćenje, moral i snagu*“. Bulatović je kao krivca za sukob optužio hrvatsko rukovodstvo, koje je gomilalo trupe na našoj granici, planiralo diverzantske akcije i naoružavalo svoje istomišljenike u samoj Crnoj Gori. Srećna okolnost je smatra Bulatović, što se „*aktivnim odbrambenim dejstvima*“, Crna Gora zajedno sa jedinicama JNA „*suprostavila tim sumanutim i pomahnitalim planovima*“. Pobjeda je ova izlaganja i stavove državnog rukovodstva, stavila pod naslovom „*Ustaše stigla kazna*“, dok se u podnaslovu predstavlja suština i poenta „*dubrovačke operacije*“: „*Oružane snage sprovode ofanzivnu operaciju na širem prostoru dubrovačkog područja u cilju razoružanja svih paravojnih formacija, koje ustaška vlast već duže vrijeme usmjerava prema teritoriji Crne Gore i Bosne i Hercegovine*“. Opravdanost vojne akcije prema Hrvatskoj, potvrdila je i Skupština Crne Gore, koja je zaključila da je; „*borba koja se vodi na pragu naše Republike, borba protiv fašizma, genocidne politike i nepravde*“.

Ovakva i slične izjave bile su uvod u anatemisanje, političkih subjekata, koji su se suprostavljali „ispravnoj politici“. Prvog oktobra, književnik Kalač obraća se književniku Brkoviću i u pjesničkom tonu mu javno saopštava: „*Ne boj se, poluđeli Jevreme*“, izražavajući na taj način protest zbog Brkovićeve izjave da se pravi Crnogorci nijesu odazvali mobilizaciji. Kalač u nastavku poručuje: „*Jevreme, ljuti te taksirat uhvatio, dlake ti s brade otpadale, molio Alaha, a ne mogao da umreš. Tražio smrt, a ona te razminjavala*“. Ovo otvoreno pismo Isa Kalača, izazvalo je burne reakcije u crnogorskoj javnosti. Tako se redakciji Pobjede javila grupa vojnika, koji kažu da su „*sa uzbuđenjem, a bogami i sa suzama radosnicama*“ pročitali pismo upućeno „*jadnom i bijednom Jevremu Brkoviću*“. Ti Kalaču nastavi perom, a mi ćemo oružjem udarati po svim izdajnicima zaključuju oni. Pored brojnih pisama, protiv Jevrema Brkovića, glas naroda u vidu pisama čitalaca, obrušio se i na lidera Liberalnog saveza Slavka Perovića, ali i nedeljnik Monitor. Izvjesno smirivanje nastalo je početkom novembra, kada je uz posredstvo brojnih međunarodnih subjekata, uspostavljeno primirje na dubrovačkom ratištu. Pobjeda je 13. novembra, na naslovnoj strani, objavila naslov „Tuđman molio za primirje“. Umjesto ratnih osvajanja, sada je težište stavljeno na političku budućnost Dubrovnika. Pobjeda je javnosti poturila ideju, po kojoj bi nakon odlaska ustaša i fašista iz Dubrovnika, trebalo zajedno sa zdravim snagama formirati Dubrovačku republiku, i na taj način Gundulićev grad slobode, otrgnuti iz kandži hrvatskih nacionalista.

Novembar 1991. godine, obilježila je i izjava Mila Đukanovića, kojom je podržao stav da jugoslovenska federacija sastavljena od šest republika više nije moguća. On je tada najavio da će se o sudbini Crne Gore, njeni građani izjasniti na referendumu, naglašavajući da: „*neka prava Crnogorcima mogu biti ugrožena, ali svakako ne ta da imaju svoju državu*“.

Kraj godine uvijek prati sumiranje rezultata i najavu novih planova i želja. U tom kontekstu, u posljednjem novogodišnjem broju Pobjede, Svetozar Marović, tadašnji generalni sekretar DPSa, iznio je svoju prognozu da će na demokratski način, misleći na referendum, biti stvorena nova Jugoslavija, država u kojoj će Crna Gora imati odgovarajuće mjesto. I predsjednik Predsjedništva Crne Gore, Momir Bulatović, u istom broju Pobjede, ocijenio je da je 1991. godina, bila godina velikih iskušenja i promjena. Crna Gora je kaže Bulatović: „*pokazala kako se unutar nje same, uprkos brojnim iskušenjima, nedoumicama, psihozama i zabrinutosti nad kolektivnom sudbinom, može očuvati razum, mir i međusobna tolerancija... Pokazali smo dakle, da znamo i da ratujemo da u miru živimo, rješavajući probleme koji život znače. Iskreno vjerujem ne žaleći bilo čijeg napora u tom pravcu, da će već prvi dani naredne godine donijeti političko rješenje jugoslovenske krize i da će, odatle ponovo biti vraćen mir u ovu zemlju i među njene građane*“.

V

Ništa od onog što je najavio Momir Bulatović nije se ostvarilo. Prvi dani 1992. godine, nijesu donijeli rješenje jugoslovenske krize i nije „*vraćen mir u ovu zemlju i među njene građane*“. Suprotno tome, proljeća te godine započeo je jedan novi, i kako se kasnije pokazalo najkrvaviji sukob u Evropi nakon Drugog svetskog rata. Građanski rat u Bosni, započeo je 1. marta, nakon referenduma za nezavisnost, a završen Dejtonskim sporazumom krajem 1995. godine. Sjetio sam se Cetinja 13. jula 1992. godine, u više nego punoj sportskoj sali u Vojnom stanu, Slavko Perović kaže: „*Teško Vam se danas obratiti... danas smo tu gdje jesmo, danas smo izgnati iz svjetske porodice, danas su strah i glad u našim kućama, danas je Saratoga u našim vodama, danas je Crna Gora sinonim za sramnog agresora, rušitelja, okupatora. Danas sveti i nevini*

grobovi crnogorske mladosti postavljaju pitanje: Zašto? Mi to pitanje nećemo postavljati jer nam je odgovor odavno znan. Mi više nemamo vremena, da podgoričke sluge išta pitamo. Mi nemamo vremena da se snjima dopisujemo, mi ih moramo dovesti spoznaji prava. Ipak danas im moramo postaviti nekoliko ljudskih pitanja, ona koja bi im postavili da ih kojim slučajem možemo sresti na ulici, trotoaru, kafani. Moramo ih pitati, dok su ašikovali sa djevojkama, čuše li ikada pjesmu Kemala Montena, čuše li ikada Indekse, čuše li ikada Crvenu Jabuku. Sjećaju li se one „Selma ne naginji se kroz prozor“. Pročitajte li ti nesretnici Iva Andrića, Mešu Selimovića. Kazaše li ikad ikom i jedan jedini stih Alekse Šantića ili Maka Dizdara. Moraju odgovoriti na pitanje. Prošetališe se ikada slavnom Mostarskom ćuprijom, sjetiše li se ikada „žutih dunja aman“, moramo ih pitati. Moramo ih pitati: Kako umjesto Mosta na Žepi izabraše Prokletu avliju....Ova pitanja su postavljena radi nas koji ostasmo ljudi“ i završava:

„Rađa se jedna nova Crna Gora, koja plemenito baštini tradicionalne crnogorske vrijednosti. Crna Gora, koja zna, da samo, pod uslovima pune demokratije, nacionalne i vjerske tolerancije i saživota može i punim sjajem bljesnuti skriveno blago njene divne hiljadugodišnje tvorevine. Taj odbljesak će prihvatiti civilizovani svijet, onaj kojemu nekada pripadamo. Sa Dukljom, Zetom, Crnom Gorom, sa Vojislavljevićima, Balšićima Crnojevićima, Petrovićima. Sa Lubardom, Milunovićem, Dadom i Dimitrijem, sa duhovnim i državotvornim nasljeđem, pi pripadamo Evropi. Mi ćemo joj se vratiti, Vratićemo joj se i srušiti sve prepreke koje nam stoje na putu“.

VI

Pored Liberalnog saveza Crne Gore, okosnica antiratnog, reformskog i suverenističkog pokreta pokreta u Crnoj Gori, bila je Socijaldemokratska partija Crne Gore. Iako pravno utemeljena

1990. godine, ova partija se organizaciono zaokružila 1993. godine, formalnim ujedinjenjem Socijaldemokratska partija reformista i Socijalističke partije Crne Gore. Ljubiša Stanković, Žarko Rakčević i Ranko Krivokapić, trebali su biti jahači na duge staze, ne samo u projektu obnove crnogorske države, nego u sveopštoj reformi Crne Gore, postavljanju većih standarda u svim sferama društva, prihvatanju različitosti, poštovanju ljudskih prava i sloboda, jednom riječju uspostavljanju pravne države u pravom smislu te riječi. Strategija koju je za ostvarenje svojih ciljeva koristila SDP, bila je posve drugačija od strategije Liberalnog saveza. Umjesto da se utiče na svijest i savjest građana, za čem je u javnom životu bilo jako malo prostora, strategija je podrazumjevala, da se kroz političke sporazume i koalicije utiče na onu partiju koja ima najače biračko tijelo, i objektivno najviše resursa za ostvarenje ove ideje.

Za realizaciju projekta nezavisna Crna Gora, postojala je jedna izuzetno sretna okolnost. To je bila stvarnost. Koliko su se god zagovornici ideje zajedničke države trudili da medijski i politički dokažu njenu istorijsku, ekonomsku, kulturnu i vjersku opravdanost, stvarnost je pokazivala njenu neopravdanost i komplikovanost. Bezbrojni pravni pokušaji usklađivanja dva geografski, ekonomski različita subjekta pokazali su se nemoćnim, a opstajanje zajedničke države sa Srbijom apsurdno. Bilo je očigledno da se zajednica ili zajedništvo Crne Gore i Srbije, nije gradilo na osnovama interesa, matematike i pragmatike, već na osnovama poezije, metafizike i nacionalnih osjećanja. Žabljački ustav, Ustavna povelja, sporazumi, dogovori, sve je bilo uzaludno. Ova nesporna raznolikost koja je sezala od najsitnih detalja pa do nakrupnih političkih pitanja, konačno je rezultirala činjenicom da je i u okviru dominantne političke partije, krilo Mila Đukanovića, svoju političku budućnost uvidjelo u nezavisnoj i samostalnoj Crnoj Gori. Onog trenutka kada je DPS na čelu sa Milom Đukanovićem, obnovu

državnosti odredio kao svoj strateški cilj, postalo je izvjesno da će ovaj projekat biti realizovan.

VII

Održavanje referenduma o državnom statusu Crne Gore, 21 maja, 2006. godine, pružilo je njenim građanima istinsku priliku da neposredno odrede prema budućnosti Crne Gore. Takođe, sveopšta kampanja za i protiv, je kroz referendumski proces obezbijedila da se ovo dugoročno pitanje riješi na miran način, sa legitimitetom i sigurnošću. Uopšteno gledano, referendum je sproveden u skladu sa OESCovim i drugim međunarodnim standardima vezanim za demokratski izborni proces. Posebno donešen Zakon o referendumu, kojim je riješeno pitanje većine potrebno za donošenje odluke, bio je rezultat konsenzusa svih političkih partija. Prema međunarodnim izvještajima, koji su rađeni na osnovu izvještaja njihovih posmatrača, pokazalo je da na dan nije bilo proceduralnih nepravilnosti. Tako je Crna Gora, kroz referendum, odnosno, istinsko sprovođenje direktne demokratije, voljom svojih građana sa 55,5 posto glasova DA, obnovila državnu nezavisnost.

Međunarodni posmatrači u svojim izvještajima osvrnuli su se na atmosferu prije referenduma koju su okarakterisali kao aktivnu i uglavnom mirnu. Kako se kaže u Konačnom izvještaju, posmatračke misije za referendum OSCE/ODIHR-a, od 4. avgusta 2006. godine: „*Nije bilo izvještaja o ograničavanjima fundamentalnih građanskih i političkih prava vezanih za prikkladnu kampanju, uključujući slobodu okupljanja, udruživanje i izražavanje. Aktivnosti kampanje oba bloka bile su usmjerene na ubjeđivanje od vrata do vrata. Ova tehnika je potvrđena kao ključni dio političke kampanje svih glavnih partija*“.

Pitanje da li je referendum bio pošten ili ne svakako se može posmatrati iz više uglova, ali moje razmišljanje i tada i sada ostalo je isto. Za opciju „Samostalna Crna Gora“, uslovi referenduma

nisu bili fer. Umjesto jednog, trebalo je osvojiti 45. hiljada glasova više, što je iz crnogorske perspektive ogromna brojka. I da ponovim, umjesto jednog glasa više, trebalo je ostvariti prednost od četiri izborne jedinice veličine Cetinja.

Te 2006. godine, država je obnovljena, ali je ona nakon 15. godina, političkih lutanja više ličila na ekonomsko, socijalno i demokratsko zgarishte, nego na politički i demokratski zrelo društvo.

VIII

Neko bi se mogao zapitati, zašto je važno da se u godini značajnog jubileja sjetimo 1991. godine, novinskih članaka i zaboravljenih političkih izjava. Za to postoji više razloga. Istorijski gledano, to je godina u kojoj je započeto rušenje jugoslovenske ideje, a na prostoru Crne Gore, ponovo se bude dvije ideje države, populano nazvane „procrnogorska i prosrpska“. Iako svjesna, da izvorna jugoslovenska ideja nema budućnosti, crnogorska politička elita, u liku DPSa, zagovara opstanak Crne Gore u jugoslovenskoj zajednici. Na tragu ove tvrdnje je i izjava Mila Đukanovića, koji podržavajući ovu ideju kaže: *„Milošević je nešto najbolje što se moglo desiti Jugoslaviji u ovom trenutku, kada povampirene fašističke snage u Hrvatskoj pokušavaju da unište sve ono što je stvoreno od 1945. godine, do sada. Ponosan sam što u ovim istorijskim trenucima mogu da budem rame uz rame sa njim u odbrani tekovina revolucije“*.

Ono što je u Crnoj Gori bila sistemska greška, jeste činjenica da istorijska svijest crnogorskih građana, nije bila u potpunosti zasnovana na istini. Naravno svaki narod želi da svoju politiku uskladi sa svojom istorijom, pa je kroz očiglednu propagandu iz svakog ugla državnog sistema, bilo potpuno prirodno, da veće simpatije kod građana izazove poruka Branka Kostića da Crnogorci neće pristati na diktate svjetskih moćnika i da će radije „jesti korijenje“, nego vapaji Slavka Perovića o Selmi, Drini i Čupriji.

Umjesto da prošlost bude duhovno izvorište, a da se politika okrene budućnosti, politika se okrenula prošlosti, a duhovno izvorište, koje je u tom vremenu bez svake sumnje bilo Dušanovo carstvo, postalo je uz sve zavijene forme i jezičke zavrzlake, osnovni politički cilj. Čak i da je Dušanovo carstvo bilo duhovno izvorište crnogorske države, a takav stav su 1991. godine u raznim formama podržavale Srpska pravoslavna Crkva, Crnogorska akademija, Univerzitet, mediji i donosioci odluka u političkom smislu, on nije smio biti, a jeste bio osnovni politički cilj. Protivnici tog i takvog cilja nisu mogli biti ništa drugo nego izrodi, izdajnici, strani plaćenici, probisvjeti, šarlatani i ko zna šta ne. Zato se uvijek i na svakoj proslavi obnove crnogorske nezavisnosti, treba skromno i bez pretjerivanja podsjetiti na ovih par procenata crnogorskih građana, jednako Crnogoraca, Srba, Hrvata, Bošnjaka, Albanaca i drugih, koji su manje ili više, na ovaj ili onaj način trpjeli posledice zbog svojih političkih uvjerenja.

IX

Činjenica jeste da je Liberalni savez koji se eksplicitno zalagao za samostalnu Crnu Goru, tu opciju jasno saopštio građanima. I građani su toj opciji dali samo desetak posto podrške. Bez obzira što se može osporiti regularnost izbora, jasno je da ta politika, početkom 90. godina, nije uživala podršku među stanovništvom, i to nije sporno. Spor an je odnos vlasti i njenih medija prema liderima i simpatizerima, te potpuno legitimne političke opcije.

Stvar postaje mnogo jasnija ako se gleda iz drugog ugla. Na referendumu 2006. godine, postojale su takođe dvije mogućnosti DA i NE za nezavisnu Crnu Goru. I Ustavom i Zakonom, obje opcije bile su legalne i legitimne. Svaki građanin je imao suverenemo pravo da se po ovom pitanju slobodno izjasni. Ako je neko trpio pritisak, i glasao pod pritiskom,

to je bio njegov izbor. Nakon objavljivanja rezultata, i pobjede opcije DA, svaka sankcija prema građanima koji su se izjasnili za NE, bila bi diskriminacija. Svako uskraćivanje prava, koje bi bilo koji građanin snosio, zbog toga jer je legitimno glasao za zajedničku državu, bio bi nezakonit. Svaka medijska ili neka druga hajka na političke lidere koji su zatupali ovu opciju, i građane koji su je glasali bila bi sramota za one koji podržavaju samostalnu Crnu Goru. To bi bila njihova bruka i sramota, a ćutanje nad takvim događanjima bilo bi saučesništvo najgore vrste. Osnova poenta borbe za nezavisnu Crnu Goru nije bila da bi nacionalni Crnogorci, ostvarili neka veća prava od Srba, Hrvata, Bošnjaka, Muslimana i Albanaca, već upravo obratno. Da Crna Gora konačno izađe iz „borbe neprestane“ i bude oaza u kojoj će svi njeni građani, graditi svoju budućnost i naći interes za njeno postojanje.

Vrijeme će pokazati ko je od crnogorskih političara zaista jahač na duge staze, i koje političke partije pripadaju, još uvijek malom krugu crnogorskih intelektualaca koji znaju da se borba za Crnu Goru, ne završava njenim međunarodnim priznanjem, članstvom u NATO i EU, ili proslavom jubileja već nespornim zadovoljstvom svih građana, ekonomskom stabilnošću i poštovanjem ljudskih prava i sloboda, odnosno punom demokratijom u svim njenim segmentima, i potpunom implementacijom svakog člana Crnogorskog Ustava.